

معرفی و تحلیل مقدماتی نتایج بررسی، گمانه‌زنی و کاوش باستان‌شناختی در محوطه میمه ۲ دهلران، ایلام

لیلا خسروی^۱، جمال شیخی^۲

چکیده

به دلیل قرارگیری محوطه میمه ۲ در حوضه آبرگیر سد میمه دهلران در استان ایلام و به منظور حصول اطمینان از وجود لایه‌های باستانی فعالیت‌های باستان‌شناختی شامل بررسی، گمانه‌زنی و کاوش در آن انجام شد. مستندسازی، بررسی چگونگی استقرار، گاه‌نگاری، توالی فرهنگی و تعیین نوع کاربری محوطه از اهداف و سوالات مهم این پژوهش بود. روش تحقیق توصیفی - تحلیلی و توصیف، بررسی مقایسه‌ای و تحلیل یافته‌ها با بهره‌گیری از مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای انجام شده است. همه یافته‌ها از بررسی سطحی به دست آمد و در گمانه‌های کاوش شده، به نهشته‌های فرهنگی یا بقایای معماری برخورد نشد. به دلیل نبود شواهد مرتبط با یافته‌های سطحی در گمانه‌ها، به نظر می‌رسد که این پهنه با وسعت تقریبی ۴۵ هکتار یک محوطه باز پارینه-سنگی بوده است. سایر یافته‌ها شامل تعدادی قطعات سفال و بخشی از یک داس سفالی نشان می‌دهد که این محل در دوران مختلف تاریخی به صورت استقرار فصلی مورد استفاده گروه‌های کوچ‌نشین مستقر در منطقه بوده است. در دهلران توالی فرهنگی نسبتاً جامعی از دوران نوسنگی تا اسلامی شناسایی و معرفی شده اما اطلاعات پیرامون دوران پارینه‌سنگی اندک و محدود است و وجود محوطه‌هایی مانند میمه ۲ با دست‌ساخته‌های این دوران، می‌تواند تکمیل‌کننده این خلاء مطالعاتی باشد.

واژه‌های کلیدی: میمه ۲، پارینه سنگی، دهلران، ایلام.

ارجاع: خسروی ل. شیخی ج. ۱۳۹۹. معرفی و تحلیل مقدماتی نتایج بررسی، گمانه‌زنی و کاوش باستان‌شناختی در محوطه میمه ۲ دهلران، ایلام. نشریه جستارهای باستان‌شناسی ایران پیش از اسلام. ۵ (۱): ۱۷-۳۰.

۱- استادیار گروه تاریخی پژوهشکده باستان‌شناسی

* نویسنده مسئول: l.khosravi1357@gmail.com

۲- کارشناس ارشد باستان‌شناسی، میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی استان ایلام

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۳/۰۸

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۱۰

مقدمه

رودخانه میمه از رودخانه‌های مستقل غرب کشور است که از دامنه‌های کبیرکوه، کوه طایقه‌پرت و گردنه میمه واقع در ۸۰ کیلومتری شمال غربی دهلران سرچشمه می‌گیرد و پس از ورود به خاک عراق، وارد آب‌های خلیج فارس می‌شود. نخستین بار در سال ۱۳۵۹ مطالعات ساخت سد میمه به‌عنوان یکی از رودخانه‌های مرزی ایران از سوی شرکت مشاور پاکستانی ACE تهیه و سپس در سال ۱۳۶۶ به مهندسین مشاور مهابادس واکگذار شد. بر این اساس در پاسخ به استعلام وزارت نیرو بررسی باستان‌شناسی حوضه آگیر سد میمه در سال ۱۳۸۸ انجام گردید. محوطه میمه ۲ یکی از آثار شناسایی شده بود که به دلیل غرقاب شدن، کاوش آن در دستور کار پژوهشکده باستان‌شناسی قرار گرفت.

نخستین فعالیت‌های میدانی باستان‌شناسی دشت دهلران در سال ۱۹۰۳ م از سوی گوتیه و لمپر در تپه‌های موسیان، خزینه و علی‌کش رقم خورد (Gautir & Lamper, 1905). حدود ۶۰ سال بعد، فرانک هول و کنت فلانری در خلال «پروژه پیش از تاریخ ایران» بررسی محدودی همراه با گمانه‌زنی آزمایشی در تپه علی‌کش انجام دادند (Hole & Flannery, 1962). در سال ۱۹۶۳ م این دو باستان‌شناس به همراه جیمز نیلی بار دیگر در تپه‌های علی‌کش، موسیان و تپه سبز کاوش انجام دادند (Hole, Flannery & Neely, 1969). در سال‌های ۱۹۶۸ و ۱۹۶۹ م فرانک هول در چغاسفید کاوش کرد، جیمز نیلی پژوهش‌های گسترده‌ای در دشت انجام داد و مایکل کرکبای به مطالعه زمین - ریخت منطقه پرداخت. در سال ۱۹۸۱ م هنری رایت علاوه بر کاوش در فرخ‌آباد، بررسی دیگری نیز انجام داد (Wright, 1981) و هول در سال ۱۹۷۳ م در بخش شمالی دشت به جست‌وجوی اردوگاه‌های کوچ‌نشینی پرداخت (هول، ۱۳۸۱).

هم‌چنین شش فصل بررسی در دشت دهلران طی سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۹ از سوی یعقوب محمدی‌فر و عباس مترجم (محمدی‌فر و مترجم، ۱۳۸۴)، روح‌اله نورالهی (نورالهی، ۱۳۸۵)، نعمت‌اله سراقی (سراقی، ۱۳۸۹) و زهره صیدمرادی (صیدمرادی، ۱۳۸۹) انجام شد. محسن زینی‌وند (زینی‌وند، ۱۳۹۵) و شقایق هورشید (هورشید، ۱۳۹۴) نیز دو فصل بررسی در محدوده اجرای طرح گرمسیری انجام دادند. در سال ۱۳۹۶ حجت دارابی تپه علی‌کش را

لایه‌نگاری کرد (دارابی، ۱۳۹۶). سرانجام خداکرم مظاهری در سال ۱۳۸۸، بررسی و شناسایی حوضه آگیر سد میمه را انجام داد و شش محوطه شناسایی کرد (مظاهری، ۱۳۸۸). سپس در زمستان سال ۱۳۹۷ به‌منظور حصول اطمینان از وجود لایه‌های باستانی و نهشته‌های فرهنگی، فعالیت‌های میدانی شامل بررسی روشمند و پیمایشی، گمانه‌زنی و کاوش در محوطه میمه ۲ انجام شد. بر اساس مطالعات باستان‌شناسی انجام شده در دهلران توالی فرهنگی نسبتاً جامعی از دوران نوسنگی تا اسلامی شناسایی و معرفی شده است اما اطلاعات پیرامون دوران پارینه سنگی در دهلران بسیار اندک و محدود است. پژوهش حاضر که به‌صورت توصیفی - تحلیلی به‌شرح یافته‌ها پرداخته، بیان‌گر اهمیت این محوطه بوده و امید است که با پژوهش‌های بیشتر در آینده، ارزش‌های باستان‌شناختی آن شناخته شود.

موقعیت جغرافیایی محوطه میمه ۲

سد مخزنی میمه روی رودخانه میمه در فاصله حدود ۲۰ کیلومتری شمال شهر دهلران در استان ایلام واقع شده است. این رودخانه از کبیرکوه واقع در حدود ۱۰ کیلومتری شمال غرب شهر میمه سرچشمه می‌گیرد. سپس آبادی‌های زراب و گوران (هفتکده) و شهر میمه را مشروب ساخته و در نهایت از خاک ایران خارج و وارد عراق می‌شود. این رودخانه در منابع باستان‌شناسی با عنوان «میمه»^۱ (ملک شه‌میرزادی، ۱۳۷۸: ۱۶۴ و هول، ۱۳۸۱: ۶۴)، در فرهنگ جغرافیایی رودهای کشور با عنوان «میمه»^۲ (سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۴: ۵۳)، ولی در میان اهالی منطقه با تلفظ «میمه»^۳ خوانده می‌شود. محوطه میمه ۲ با مختصات جغرافیایی ۷۰۰۴۶۸- UTM S38۳۶۳۲۹۳۰، در شمال تاج سد میمه قرار دارد که از سمت جنوب به‌وسیله پرتگاهی مشرف بر رودخانه میمه و از سمت شرق و غرب به‌وسیله آب‌کندهای نسبتاً عمیق از مناطق اطراف خود جدا شده است. در این پهنه ۴۵ هکتاری، وسعت محوطه میمه ۲ در حدود ۱/۴ هکتار و دارای شیب ملایمی از سمت شمال به جنوب است. سطح آن دارای پوشش گیاهی شامل علف و گیاهان خودروی یک‌ساله و درختچه‌های کُناَر است. در بخش‌هایی از محوطه دیوارها و فضاهای نیم‌دایره‌ای سنگ چینی دیده

شکل ۲- ایجاد شبکه‌بندی به منظور بررسی روشمند محوطه (شیخی، ۱۳۹۷).

در مجموع تعداد ۴۳۸ قطعه یافته‌های سنگی و سفالی از بررسی روشمند و پیمایشی محوطه گردآوری شد که پس از بررسی یافته‌ها، بخش قابل توجهی از آن‌ها شبه ابزار یا سنگ‌های معمولی تشخیص داده شد. به‌همین دلیل جامعه آماری اندکی با ۲۲۴ یافته فرهنگی جهت مطالعه در اختیار بود. به عبارتی تراکم تقریبی ۲ عدد یافته فرهنگی در هر ۱۰۰ مترمربع را نشان می‌داد. با توجه به پایین بودن تراکم و جامعه آماری یافته‌های بررسی روشمند و نیز به دلیل تخریب‌های شدید در سطح محوطه، از تحلیل‌های آماری مرسوم در بررسی‌های روشمند خودداری و مجموعه یافته‌ها صرفاً در قالب طبقه‌بندی، گونه‌شناسی و تاریخ‌گذاری بررسی و مطالعه شد.

نتایج یافته‌های گمانه‌زنی و کاوش در محوطه

با توجه به تراکم داده‌های سطحی و وضعیت توپوگرافی، در بخش‌های مختلف محوطه تعداد ۱۲ گمانه ایجاد و کاوش شد. در نهایت ۳ گمانه، برای ادامه کاوش تا رسیدن به لایه بکر و حصول اطمینان کامل از وضعیت لایه‌های فرهنگی انتخاب شد که همه بدون هیچ لایه باستانی (نهشته فرهنگی) و یافته فرهنگی به اتمام رسید. هم‌چنین در ضلع شمالی محوطه کارگاه‌هایی در ابعاد ۵×۵ متر در امتداد دیوار شمالی تک‌بنای موجود با مصالح سنگ خشک‌چین ایجاد شد (شکل ۳). پس از کاوش هیچ‌گونه شواهدی دال بر وجود هرگونه نهشته فرهنگی، پی، کف و حتی یافته‌های فرهنگی به‌دست نیامد که تشخیص قدمت

می‌شود که مرتبط با ساخت‌وسازهای فصلی عشایر منطقه در زمان‌های دور و نزدیک است. تنها سازه قابل توجه موجود در سطح محوطه، تک بنایی با پلان چهارضلعی نامنظم است. هم‌چنین بخش‌هایی از سطح محوطه به دلیل فعالیت‌های مرتبط با ساخت سد میمه تخریب و مضطرب شده است (شکل ۱).

شکل ۱- موقعیت جغرافیایی محوطه میمه ۲ (شیخی، ۱۳۹۷).

مواد و روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش دارای ماهیتی توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از مطالعات میدانی (بررسی، گمانه‌زنی و کاوش) و کتابخانه‌ای به توصیف، بررسی مقایسه‌ای و تحلیل یافته‌ها پرداخته شده است.

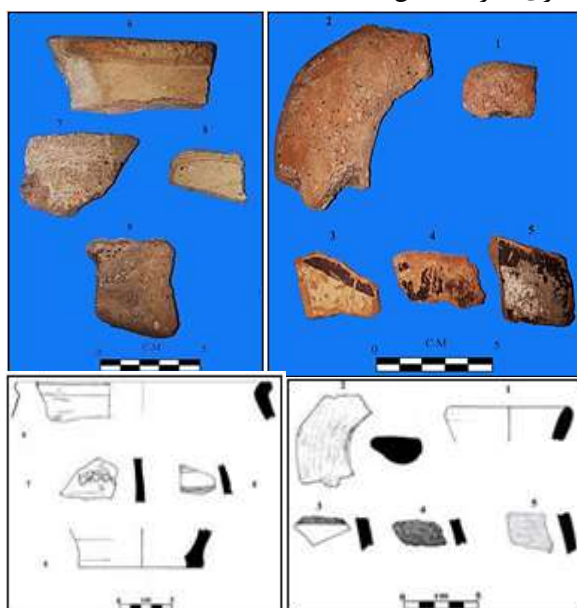
در نخستین اقدام برای مستندسازی، بررسی محوطه به دو شیوه روشمند و پیمایشی انجام شد. به دلیل وجود تک‌بنای موجود در ضلع شمالی، وجود درختچه‌های گُزار و تخریب در اثر فعالیت‌های سدسازی، بررسی بخش‌هایی از محوطه به شیوه پیمایشی انجام شد. قبل از آغاز کاوش و گمانه‌زنی، با توجه به پراکنش داده‌های فرهنگی که عمدتاً ابزارهای سنگی بود، محدوده محوطه برای بررسی روشمند، به شبکه‌های ۱۰×۱۰ متر در راستای چهار جهت اصلی تقسیم شد. با توجه به وجود یک بنای اصلی در مرکز و وضعیت توپوگرافی محل، چند نقطه برای گمانه‌زنی انتخاب شد. از بررسی روشمند ۱۱۲ شبکه موجود، تعداد ۳۰۱ قطعه ابزار سنگی و سفال به‌دست آمد (شکل ۲).

هیچ سفالی یافت نشد. سفال‌های سطحی به‌دست آمده را می‌توان به سه گروه پیش از تاریخی (۵ قطعه)، تاریخی (۴ قطعه) و سفال‌هایی با دوره نامشخص (۱۸ قطعه) طبقه‌بندی کرد.

گروه اول: به جزء بخشی از یک داس سفالی مشابه نمونه‌های چغامیش که مربوط به دوران آغاز نگارش است (Alizadeh, 2008, Fig 82: m-n)، سایر سفال‌های منتسب به دوران پیش از تاریخ، قطعات کوچکی از سفال‌های منقوش هستند که به‌سختی قابلیت گونه‌شناسی دارند، ولی با توجه به نوع، رنگ، کیفیت خمیره و ساخت می‌توان آن‌ها را با برخی نمونه سفال‌های دوره مس و سنگی که از کاوش‌های دشت دهلران به‌دست آمده، مقایسه کرد (Hole, Flannery & Neely, 1969, Wright, 1981). همه سفال‌های پیش از تاریخی دست‌ساز و دارای آمیزه کانی با پخت مناسب هستند.

گروه دوم: سفال‌ها دست‌ساز، دارای آمیزه کانی با پخت مناسب هستند که با وجود دشواری‌هایی که در گونه‌شناسی و تاریخ‌گذاری آن‌ها وجود دارد، قابل مقایسه با برخی سفال‌های دوران تاریخی (اشکانی و ساسانی) هستند (خسروزاده و عالی، ۱۳۸۳)، (مافی و همکاران، ۱۳۸۸)، (Whitcomb, 1985).

گروه سوم: قطعات کوچک سفالی هستند که به‌دلیل نبود هرگونه نقش، طرح و تزئین قابلیت گونه‌شناسی و تاریخ‌گذاری ندارند (شکل ۵).

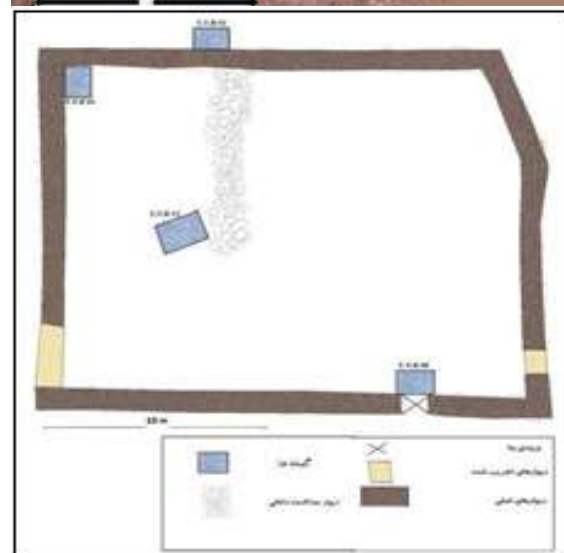

شکل ۵- گزینه سفال‌های حاصل از بررسی محوطه میمه ۲ (نگارندگان، ۱۳۹۹).

و کاربری آن را دشوار کرد. به‌علاوه خالی بودن بخش داخلی بنا از ابزارهای سنگی که در سایر بخش‌های محوطه به‌وفور به‌چشم می‌خورد، می‌تواند دلیلی بر پاک‌سازی محل، قبل از احداث بنا در زمانی جدیدتر باشد (شکل ۴).

شکل ۳- نمایی از محوطه میمه ۲ و موقعیت قرارگیری کارگاه‌ها در ضلع شمالی بنا (شیخی، ۱۳۹۷).

شکل ۴- پلان بنای موجود در محوطه میمه ۲ (شیخی، ۱۳۹۷).

یافته‌های منقول حاصل از بررسی و کاوش

- سفال و اشیاء گلی:

از بررسی سطحی محوطه تعداد ۲۶ قطعه سفال و بخشی از یک داس سفالی به‌دست آمد و از گمانه‌های کاوش شده

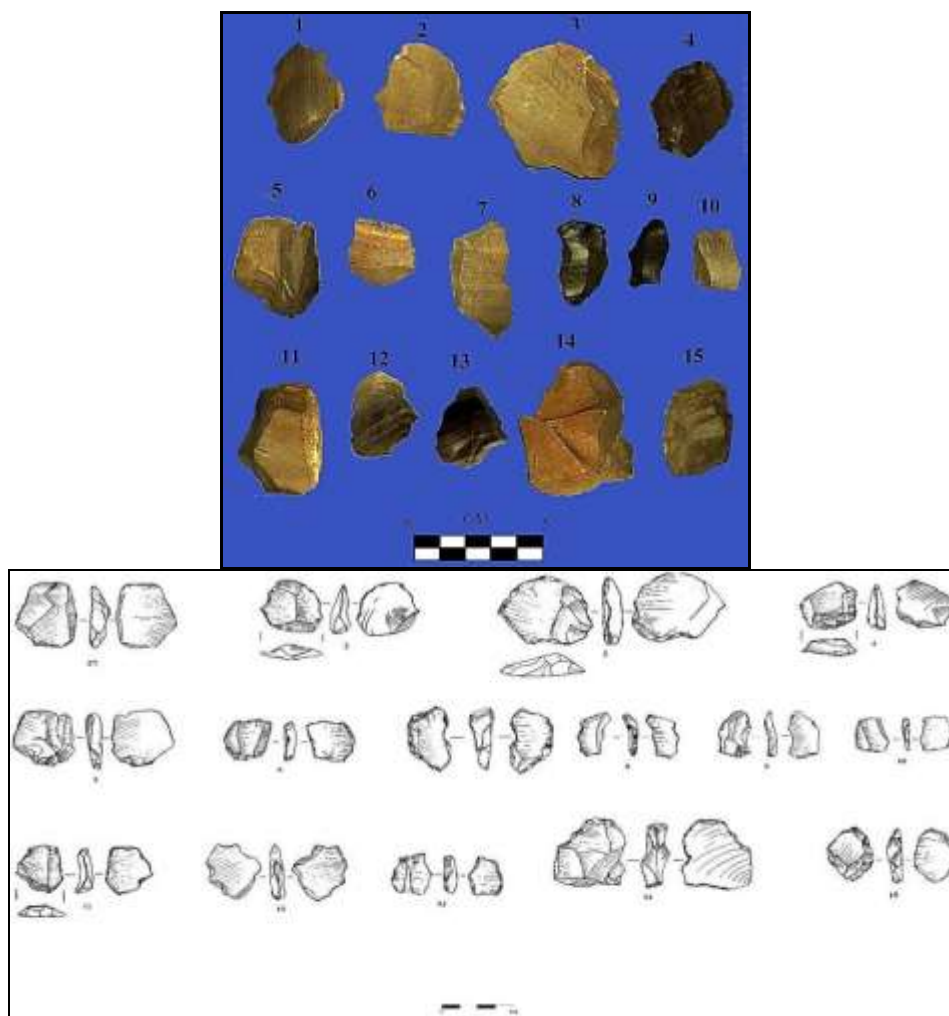
جدول ۱ - مشخصات گزینه سفال‌های حاصل از بررسی محوطه میمه ۲

شماره	توصیفات (نوع قطعه، رنگ خمیره، رنگ پوشش درونی، رنگ پوشش بیرونی، آمیزه، تکنیک ساخت، نوع پخت، نوع نقش)	گاه‌نگاری	مقایسات
۱	لبه، قرمز، قرمز، کانی، دست‌ساز، کافی، -	مس و سنگی؟	Wright, 1981, Fig 13:a-b
۲	داس، دودزده، نخودی نارنجی، نخودی نارنجی، کانی، دست‌ساز، ناکافی	آغاز نگارش	Alizadeh, 2008, Fig 82: m-n
۳	بدنه، نارنجی تیره، نارنجی تیره، نخودی، کانی و آلی، دست‌ساز، کافی، خطوط قهوه‌ای	مس و سنگی؟	
۴	بدنه، قرمز، قرمز، قهوه‌ای، کانی و آلی، دست‌ساز، کافی	مس و سنگی؟	
۵	بدنه، قرمز، قرمز، قهوه‌ای، کانی و آلی، دست‌ساز، کافی	مس و سنگی؟	
۶	لبه، نارنجی، گلی نخودی، گلی نخودی، کانی، چرخ‌ساز؟ کافی	تاریخی	خسروزاده و عالی، ۱۳۸۳، طرح ۵:۱۰ موسوی و دیگران، ۱۳۸۵، شکل ۵
۷	بدنه، نخودی سبز، نخودی سبز، نخودی سبز، کانی، دست‌ساز، کافی، کنده شانه‌ای	تاریخی	Whitcomb, 1985, Fig 57:V مافی و دیگران، ۱۳۸۸، لوح ۶
۸	بدنه، نخودی تیره، نخودی، کانی، دست‌ساز، کافی، نقش کنده	تاریخی	خسروزاده و عالی، ۱۳۸۳، طرح ۲:۶ Whitcomb, 1985, Fig 57
۹	کف، دودزده، قرمز، دودزده، کانی، دست‌ساز، ناکافی	تاریخی؟	

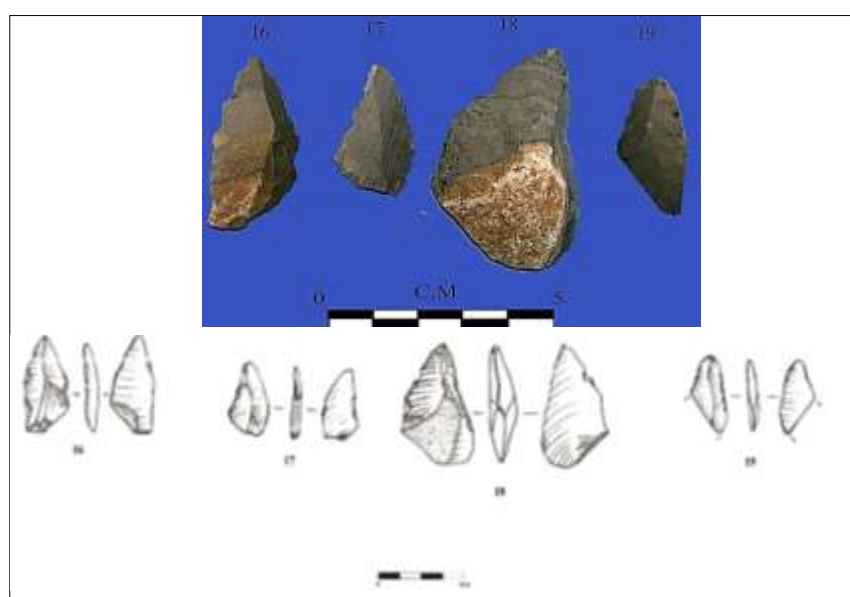
صنایع سنگی:

نخستین گام در مطالعه دست‌افزارهای سنگی، طبقه‌بندی آن‌ها بر اساس نوع دست‌افزار است که راه را برای مطالعات تکمیلی از قبیل گونه‌شناسی، شیوه تولید و کاربری محوطه‌ها هموار می‌سازد. در مجموع از بررسی و گمانه‌زنی در محوطه میمه ۲، ۴۱۴ قطعه سنگی گردآوری شد که پس از بررسی و طبقه‌بندی اولیه تعداد ۲۱۷ قطعه از آن‌ها شبه‌ابزار و قطعات سنگ طبیعی، دورریز، ۲ عدد کوبنده و ۱ عدد ساینده تشخیص داده شد. تعداد ۱۹۵ قطعه باقی‌مانده صنایع و ادوات سنگی شامل تراشه، خراشنده، سنگ مادر، تیغه، ریزتیغه، ساطور و غیره بود. پس از بررسی تعداد ۱۹۵ قطعه از یافته‌های سنگی، ۵۰ قطعه شاخص از اشیاء سنگی انتخاب و طراحی شدند که اطلاعات یافته‌ها از شماره ۱-۵۰ در جدول شماره ۲ آمده است (اشکال ۶-۱۲).

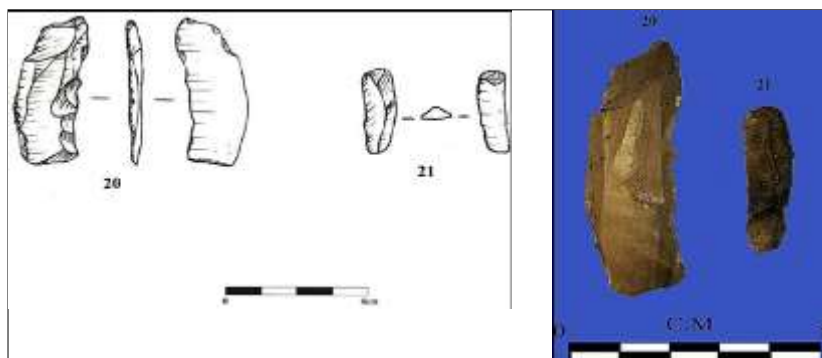
از تعداد ۱۴۵ قطعه دست‌ساخته‌های سنگی طراحی نشده، تعداد ۱۶ قطعه سنگ مادر وجود دارد که ۱۵ قطعه پوسته‌دار و ۳ مورد سنگ مادر/ ساطور است. از تعداد ۸۹ قطعه تراشه، ۳۹ قطعه دارای رتوش، ۸ مورد تراشه دندان-دار و ۲ قطعه تراشه لوالوا است. از تعداد ۲۲ قطعه خراشنده، ۱۳ قطعه دارای پوسته (کورتکس)، ۲ قطعه خراشنده - سوراخ‌کننده، ۲ قطعه خراشنده شکاف‌دار و ۱ مورد خراشنده قایقی شکل را شامل می‌شود. تراشه‌های سنگ مادر ۱۱ قطعه است که ۴ قطعه دارای کورتکس و ۷ قطعه دارای رتوش است. از ۷ قطعه سنگ مادر/ خراشنده-ها نیز ۶ مورد دارای کورتکس است. بیش از ۹۵ درصد دست‌ساخته‌های سنگی به‌دست آمده از محوطه میمه ۲، از سنگ چرت ساخته شده و سایر دست‌ساخته‌ها از ماسه-سنگ است.

شکل ۶- گزینه تراشه‌های سنگی: تراشه با دندان‌های معکوس (۱)، تراشه دندان‌دار لوالوا (۲)، تراشه دیسکی شکل لوالوا (۳)، تراشه رتوش‌دار (۴-۱۲)، تراشه لوالوا (۱۳-۱۵)، دوره پارینه‌سنگی میانی (نگارندگان، ۱۳۹۹).

شکل ۷- گزینه تیزه‌های سنگی: تیزه با دندان‌های ریز (۱۶)، تیزه کوچک (۱۷)، تیزه لوالوا (۱۸)، تیزه لوالوا شکسته شده (۱۹)، دوره پارینه‌سنگی میانی (نگارندگان، ۱۳۹۹).

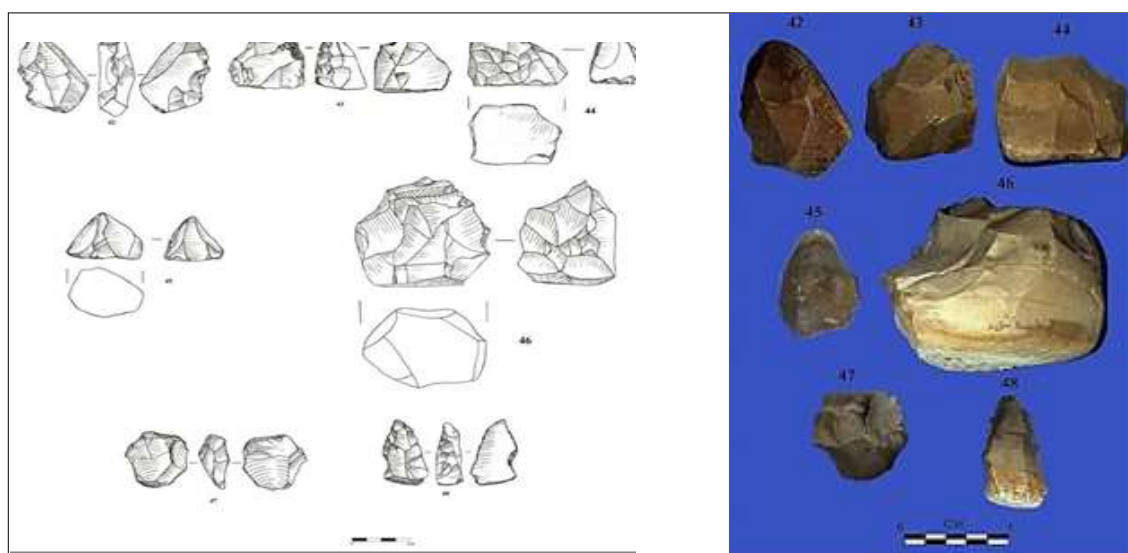
شکل ۸ - گزینه تیغه‌ها و ریز تیغه‌های سنگی: تیغه دنداندار (۲۰)، ریز تیغه پشته‌دار (۲۱)، دوره پارینه‌سنگی جدید؟ (نگارندگان، ۱۳۹۹)

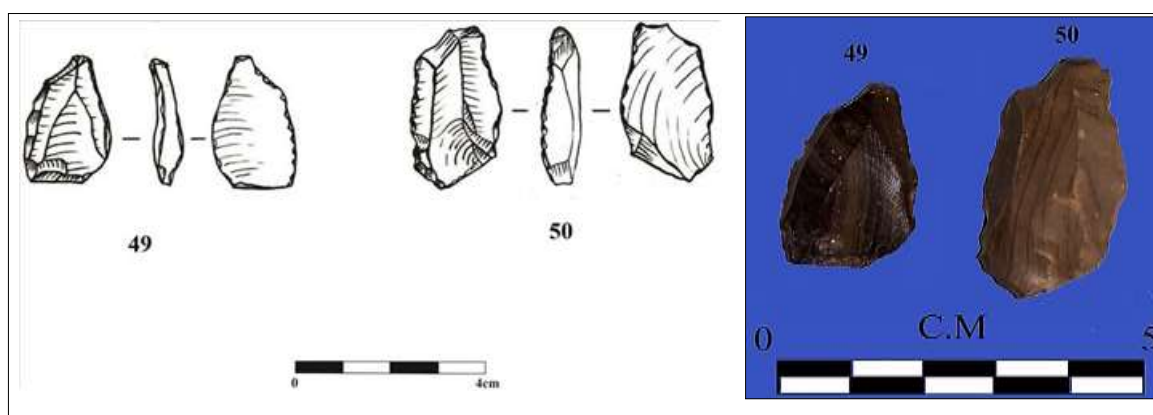
شکل ۹- گزینه خراشنده‌های سنگی: خراشنده با رتوش معکوس (۲۲)، خراشنده جانبی (۲۳-۲۵)، خراشنده جانبی با دندان‌های ریز (۲۶)، خراشنده جانبی بزرگ (۲۷-۲۹)، خراشنده جانبی دنداندار (۳۰-۳۱)، خراشنده جانبی دو طرفه (۳۲-۳۴)، خراشنده دیسکی شکل (۳۵)، خراشنده دیسکی شکل لوالوا (۳۶)، خراشنده ظریف (۳۷)، خراشنده لوالوا (۳۸-۴۰)، دوره پارینه‌سنگی میانی (نگارندگان، ۱۳۹۹).

شکل ۱۰- گزینه ساطوردورویه سنگی، دوره پارینه‌سنگی قدیم؟ (نگارندگان، ۱۳۹۹)

شکل ۱۱- گزینه سنگ مادر/ساطورهای سنگی: سنگ مادر تراشه / ساطور دو رویه (۴۲-۴۳)، سنگ مادر تراشه / ساطور یک‌طرفه (۴۴)، سنگ مادر تیغه هرمیبا مخروطی شکل با سکوی ضربه یک‌سویه (۴۵)، سنگ مادر خراشنده / ساطور یک‌طرفه (۴۶)، دوره پارینه‌سنگی قدیم؟، سنگ مادر دیسکی شکل (۴۷)، سنگ مادر مثلثی کوچک (۴۸)، دوره پارینه‌سنگی میانی (نگارندگان، ۱۳۹۹)

شکل ۱۲- گزینه سوراخ‌کننده‌های سنگی: سوراخ‌کننده شکسته‌شده (۴۹-۵۰)، دوره پارینه‌سنگی میانی (نگارندگان، ۱۳۹۹)

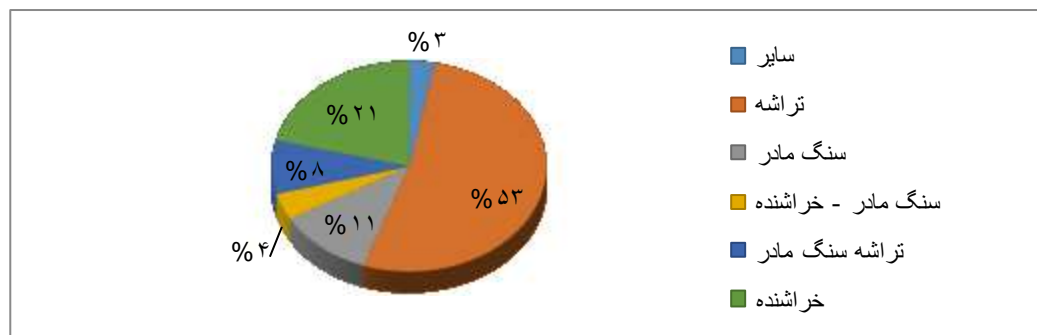
جدول ۲- گزینه دست‌ساخته‌های سنگی میمه ۲

ردیف	کد یافته	گونه	دوره
۱	DM2-2019-سطحی	تراشه با دندان‌های معکوس / INVERSERY DENTICULATED FLAKE	؟
۲	DM2-2019-A2	تراشه دندان‌دار لوالو / DENTICULATED LEVALLOIS FLAKE	پارینه‌سنگی میانی
۳	DM2-2019-I6	تراشه دیسکی شکل لوالو / DISCOIDAL LEVALLOIS CORE	" " " "
۴	DM2-2019-I10	تراشه رتوش‌دار / RETOUCED FLAKE	پارینه‌سنگی میانی؟
۵	DM2-2019-B1	تراشه رتوش‌دار / RETOUCED FLAKE	" " " "
۶	DM2-2019-G8	تراشه رتوش‌دار / RETOUCED FLAKE	" " " "
۷	DM2-2019-I	تراشه رتوش‌دار / RETOUCED FLAKE	" " " "
۸	DM2-2019-I1	تراشه رتوش‌دار / RETOUCED FLAKE	" " " "
۹	DM2-2019-J4	تراشه رتوش‌دار / RETOUCED FLAKE	" " " "
۱۰	DM2-2019-M4	تراشه رتوش‌دار / RETOUCED FLAKE	" " " "
۱۱	DM2-2019-I1	تراشه رتوش‌دار / RETOUCED CORE FLAKE	" " " "
۱۲	DM2-2019-E	تراشه رتوش‌دار / RETOUCED CORE FLAKE	" " " "
۱۳	DM2-2019-I1	تراشه لوالو / LEVALLOIS FLAKE	پارینه‌سنگی میانی
۱۴	DM2-2019-A4	تراشه لوالو / LEVALLOIS FLAKE	" " " "
۱۵	DM2-2019-سطحی	تراشه لوالو / LEVALLOIS FLAKE	" " " "
۱۶	DM2-2019-M3	تیزه با دندان‌های ریز / FINE DENTICULATED POINT	" " " "
۱۷	DM2-2019-M4	تیزه کوچک / SMALL POINT	پارینه‌سنگی میانی؟
۱۸	DM2-2019-M4	تیزه لوالو / LEVALLOIS POINT	پارینه‌سنگی میانی
۱۹	DM2-2019-I6	تیزه لوالو شکسته شده / BROKEN LEVALLOIS POINT	" " " "
۲۰	DM2-2019-B1	تیغه دندان‌دار / DENTICULATED BLADE	پارینه‌سنگی جدید؟
۲۱	DM2-2019-A1	ریز تیغه پشته‌دار / BACKED BLADELET	پارینه‌سنگی جدید؟
۲۲	DM2-2019-F9	خراشنده با رتوش معکوس / INVERSERY RETOUCED SCRAPER	
۲۳	DM2-2019-H4	خراشنده جانبی / SIDE SCRAPER	پارینه‌سنگی میانی
۲۴	DM2-2019-سطحی	خراشنده جانبی / SIDE SCRAPER	" " " "
۲۵	DM2-2019-سطحی	خراشنده جانبی / SIDE SCRAPER	پارینه‌سنگی میانی
۲۶	DM2-2019-M3	خراشنده جانبی با دندان‌های ریز / ENTICULATION / SIDE SCRAPER WITH FINE	" " " "
۲۷	DM2-2019-A1	خراشنده جانبی بزرگ / MASSIVE SIDE SCRAPER	" " " "
۲۸	DM2-2019-B6	خراشنده جانبی بزرگ / MASSIVE SIDE SCRAPER	" " " "
۲۹	DM2-2019-M4	خراشنده جانبی بزرگ / MASSIVE SIDE SCRAPER	" " " "
۳۰	DM2-2019-I2	خراشنده جانبی دندان‌دار / DENTICULATED SIDE SCRAPER	" " " "
۳۱	DM2-2019-I1	خراشنده جانبی دندان‌دار / DENTICULATED SIDE SCRAPER	" " " "
۳۲	DM2-2019-G9	خراشنده جانبی دو طرفه / DOUBLE SIDE SCRAPER	" " " "
۳۳	DM2-2019-C	خراشنده جانبی دوطرفه / DOUBLE SIDE SCRAPER	" " " "
۳۴	DM2-2019-C1	خراشنده جانبی دوطرفه / DOUBLE SIDE SCRAPER	" " " "
۳۵	DM2-2019-G10	خراشنده دیسکی شکل / DISCOIDAL SCRAPER	" " " "
۳۶	DM2-2019-D	خراشنده دیسکی شکل لوالو / DISCOIDAL LEVALLOIS SCRAPER	" " " "
۳۷	DM2-2019-B4	خراشنده ظریف / FINE SCRAPER	
۳۸	DM2-2019-F8	خراشنده لوالو / LEVALLOIS SCRAPER	پارینه‌سنگی میانی
۳۹	DM2-2019-G8	خراشنده لوالو / LEVALLOIS SCRAPER	" " " "
۴۰	DM2-2019-N2	خراشنده لوالو / LEVALLOIS SCRAPER	" " " "
۴۱	DM2-2019-A	ساطور دورویه / BIFACIAL CHOPPER	پارینه‌سنگی قدیم؟
۴۲	DM2-2019-A4	سنگ مادر تراشه / ساطور دو رویه / BIFACIAL CHOPPER - FLAKE CORE	" " " "
۴۳	DM2-2019-H4	سنگ مادر تراشه / ساطور دو رویه / FLAKE CORE - BIFACIAL CHOPPER	" " " "
۴۴	DM2-2019-B	سنگ مادر تراشه / ساطور یک طرفه / FLAKE CORE - UNIFACIAL CHOPPER	" " " "
۴۵	DM2-2019-I2	سنگ مادر تیغه هرمیبا مخروطی شکل با سکوی ضربه یک سو / PYRAMIDAL/CONICAL SINGLE PLATFORM BLADE CORE	
۴۶	DM2-2019-A2	سنگ مادر خراشنده / ساطور یک طرفه / UNIFACIAL CHOPPER - SCRAPER CORE	پارینه‌سنگی قدیم؟
۴۷	DM2-2019-J2	سنگ مادر دیسکی شکل / DISCOIDAL CORE	پارینه‌سنگی میانی
۴۸	DM2-2019-I2	سنگ مادر مثلثی کوچک / SMALL POINTED CORE	
۴۹	DM2-2019-G	سوراخ کننده شکسته شده / BROKEN BORER	پارینه‌سنگی میانی؟
۵۰	DM2-2019-F	سوراخ کننده شکسته شده / BROKEN BORER	" " " "

جدول ۳ - آمار کلی صنایع سنگی گردآوری شده

نوع یافته	خراشنده	تراشه سنگ مادر	سنگ مادر - خراشنده	سنگ مادر	تراشه	سایر
طراحی نشده	۲۲	۱۱	۷	۱۶	۸۹	
طراحی شده	۱۹	۵	۱	۶	۱۳	۶
آمار کلی	۴۱	۱۶	۸	۲۲	۱۰۲	۶

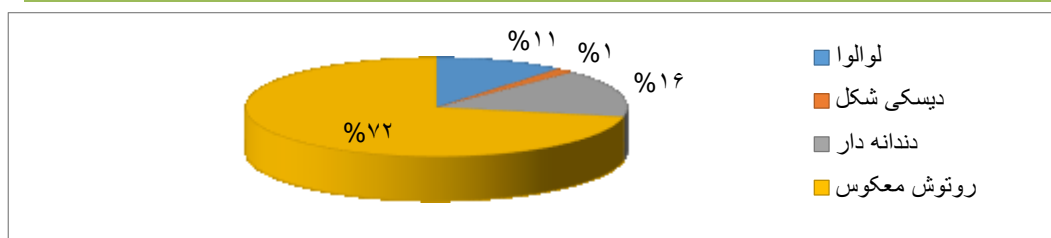
مجموع: ۱۹۵ قطعه

نمودار ۱- درصد فراوانی انواع صنایع سنگی محوطه میمه ۲

جدول ۴ - آمار تراشه‌ها

تراشه			
رتوش شده	دندانه دار	دیسکی شکل	لوالوا
۴۶	۱۰	۱	۷

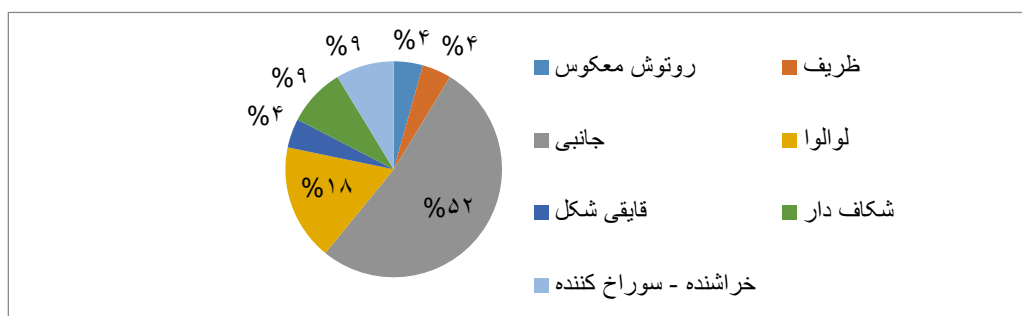

نمودار ۲- درصد فراوانی تراشه‌ها

جدول ۵- آمار خراشنده‌ها

خراشنده						
خراشنده - سوراخ کننده	شکاف دار	قایقی شکل	لوالوا	جانبی	ظریف	روتوش معکوس
۲	۲	۱	۴	۱۲	۱	

نمودار ۳- درصد فراوانی خراشنده‌ها

بحث و نتایج بررسی یافته‌ها

یادآور می‌شود که داده‌های موجود همگی از بررسی سطحی به دست آمد و در گمانه‌های ایجاد شده در بخش‌های مختلف محوطه به نهشته‌های فرهنگی یا بقایای معماری برخورد نشد. علاوه بر دشواری‌هایی که در خصوص تحلیل و تفسیر ابزارهای سنگی حاصل از بررسی روشمند وجود دارد، در محوطه میمه ۲ به مشکلات دیگری از جمله کافی نبودن جامعه آماری یافته‌های سطحی محوطه (متوسط تراکم ۲ عدد یافته در هر ۱۰۰ متر مربع)، نبود نمونه‌های لازم بقایای انسانی، جانوری و گیاهی برای انجام مطالعات باستان‌سنجی و تاریخ‌گذاری مطلق، اندک بودن تعداد و غیر شاخص بودن قطعه سفال‌های یافت شده، تداوم تولید و استفاده از برخی ابزارهای سنگی و سفال‌ها در ادوار مختلف، وجود یافته‌های فرهنگی مربوط به چند دوره مختلف با فواصل زمانی طولانی، همه سبب شد که نتوان با تکیه بر مطالعات آماری و بررسی نوع یا الگوی پراکنش دست‌ساخته‌ها، کاربری مشخصی برای این محوطه پیشنهاد کرد. البته پایین بودن تعداد قطعات سنگ مادر نسبت به تراشه‌ها و خراشنده‌ها شاید این احتمال را تقویت کند که ابزارها شاید در مکان دیگری ساخته و به این محل آورده و استفاده شده باشند، ولی تعداد قطعات دارای پوسته (کور تکس) خلاف این مسأله را نشان می‌دهد. در هر حال، ارائه نتایج دقیق‌تر نیازمند مطالعه محدوده اطراف محوطه در قالب یک محوطه باز پارینه‌سنگی است.

یافته‌های محدودی از دوران پارینه‌سنگی در دشت دهلران معرفی شده است. از جمله جیمز نیلی در بررسی اطراف چشمه عین جرزان در جنوب دشت، مجموعه‌ای از دست‌ساخته‌های سنگی را گردآوری کرد که به دوره پارینه‌سنگی جدید منسوب شده است (Neely, 1969). همچنین بررسی در مسیر دامنه ارتفاعات دالپری زاگرس مشرف بر دشت دهلران تا دشت عباس نشان می‌دهد، به دلیل وجود شاکله کنگلومرای ارتفاعات شرقی دشت دهلران، دسترسی انسان به منابع غنی سنگ خام برای تأمین و ساخت ابزارهای سنگی مورد نیازش بسیار آسان بوده، چنان‌که حجم بالایی از ابزارهای پراکنده در نیمه شرقی دشت خود مؤید این مطلب است. این پهنه که بیش از ۳۰ کیلومتر طول دارد، پوشیده از ابزارهای سنگی است که شامل نمونه‌های شاخص پوینت‌ها (تیزه‌ها)، تیغه‌ها، سنگ‌های مادر

شعاعی و تراشه‌های لوالوا است. این نمونه‌ها می‌تواند نشانه حضور انسان دست کم از دوره پارینه‌سنگی میانی در این بخش از دشت دهلران باشد (هورشید و عباس‌نژاد، ۱۳۹۷). در بررسی‌های اخیر در دشت دهلران نیز یک تبر دستی آشولی (Biface) به دست آمده است (Zeynivand, 2017). هر چند رخنمون سازند بختیاری که متشکل از کنگلومرا و ماسه‌سنگ‌های دانه درشت است، در بالادست حوضه رودخانه میمه دیده نمی‌شود اما در پایین دست حوضه، در قسمت دشت برتش رخنمون دارد. رخنمون سازند کنگلومرای بختیاری در بخش‌هایی از دشت برتش و ارتفاعات دالپری که به‌عنوان ماده خام برای ساخت ابزارهای سنگی در دسترس بوده و همچنین آب‌های حاصل از بارندگی در کنار رودخانه پر آب و دائمی میمه، از جمله دلایلی است که نشان می‌دهد، این منطقه احتمالاً توسط گروه‌های شکارگر دوران پارینه‌سنگی و رمه‌های جانوران مورد توجه بوده است. با توجه به شواهد و یافته‌های دوران پارینه‌سنگی در مناطق همجوار و این آگاهی که مناطق پست غرب و جنوب غرب ایران در دوره پلیستوسن مورد استفاده جوامع انسانی بوده است، این یافته‌ها می‌تواند در تبیین مسیرهای مهاجرتی و الگوهای حرکتی جوامع دوران پلیستوسن در مطالعات آینده بسیار راهگشا باشد (Vahdati Nasab et al., 2013).

به دلیل عدم یافت ابزارها در بافت باستان‌شناسی و تداوم ساخت و استفاده از آن‌ها در ادوار مختلف، تاریخ‌گذاری برخی از یافته‌ها دشوار است. اما بر اساس مطالعه و گونه‌شناسی مجموعه دست‌ساخته‌های سنگی محوطه میمه ۲، تا حدودی می‌توان یافته‌های موجود را به طور کلی به ادوار مختلف پارینه‌سنگی نسبت داد. به عنوان مثال، هر چند ساطورهای یک رویه و دورویه از ابزارهای مربوط به دوران پارینه‌سنگی قدیم است، ولی در مواردی حتی تا دوره نوسنگی نیز مورد استفاده قرار می‌گرفته است. ساطورها و ساطور-ابزارها در بیشتر دوران پارینه‌سنگی یافت می‌شوند، اما تراکم آن‌ها در اوایل و اواخر پارینه‌سنگی بالاتر است (Solecki, 1963). از نظر فن‌آوری تولید و گونه‌شناسی، وجود ساطور-ابزارها و سنگ مادر-ساطورها می‌تواند محوطه میمه ۲ را در چارچوب زمانی پارینه‌سنگی قدیم جای دهد (Bar-Yosef & Goren, 1993). این گونه ابزارها در محوطه امر مردگ مهران (Biglari et al., 2000, Biglari & Shidrang, 2006) و پل

نوع مواد و مصالح به کار رفته، شباهت چندانی با سنگ-چین‌های مدور یا نیمه مدور عشاير کوچ‌نشین در منطقه ندارد. تراکم پایین یافته‌های فرهنگی در محدوده بنا، احتمالاً به دلیل ساخته شدن آن در زمانی جدیدتر از یافته‌های سطحی و پاک‌سازی سطح آن در زمان ساخت است.

نتیجه‌گیری

عمده آثار شناسایی شده در دشت دهلران مربوط به دوران پیش از تاریخ (دوران روستانشینی) و آغاز تاریخی است و هر چه به سمت ارتفاعات و بخش‌های شمال و شمال‌غربی دشت پیش می‌رویم به تعداد آثار دوران تاریخی افزوده شده و از آثار دوران پیش از تاریخ کاسته می‌شود. با توجه به پراکنش ابزارهای سنگی، این پهنه ۴۵ هکتاری که محوطه میمه ۲ بخشی از آن محسوب می‌شود، در واقع یک محوطه باز دوران پارینه‌سنگی بوده که در حد فاصل دشت و ارتفاعات مذکور قرار گرفته است. سایر یافته‌ها نیز شامل تعداد اندکی قطعات سفال و بخشی از یک داس سفالی، نشان می‌دهد که از این محل به صورت استقرار فصلی از سوی جوامع کوچ‌رو در دوران تاریخی استفاده شده، یا در مسیر رفت و آمد گروه‌های کوچ‌نشین مستقر در منطقه بوده است. سبک زندگی کوچ‌روی و دامداری در منطقه به دوران پیش از تاریخ و تاریخی محدود نشده و در دوران معاصر نیز استمرار دارد. در هر حال به دست آمدن یافته‌های فرهنگی دوران پارینه‌سنگی در این محل حائز اهمیت و توجه است و وجود محوطه‌هایی مانند میمه ۲ با دست‌ساخته‌های دوران پارینه‌سنگی، می‌تواند تکمیل کننده مطالعات این دوران باشد و راه را برای انجام هر چه بیشتر مطالعات میدانی و تخصصی دوران پارینه‌سنگی در دهلران هموار سازد.

پی‌نوشت‌ها

- 1- Mehme
- 2- Meyme
- 3- Maymah

باریک هلیلان (Mortensen, 1993)، از محوطه‌های شناخته شده منتسب به دوره پارینه‌سنگی قدیم در استان ایلام نیز به دست آمده است. وجود ابزارهای ساخته شده با فن لوالوا شامل تراشه‌ها، پوینت‌ها (تیزه‌ها)، خراشنده‌ها و سنگ مادرهای دیسکی شکل (Discoidal Core) نشان‌دهنده حضور انسان در دوران پارینه‌سنگی میانی در این محل است. ابزارهای سنگی که امکان انتساب به دوران پارینه‌سنگی جدید یا فراپارینه‌سنگی را داشته باشند، بسیار اندک و انگشت-شمار است. بخش عمده دست‌افزارهای سنگی محوطه میمه ۲ از جنس چرت به رنگ‌های قهوه‌ای تیره تا روشن، جگری تیره، خاکستری تیره تا روشن، کرم و شیری ساخته شده‌اند و سایر دست‌ساخته‌های سنگی عمدتاً از جنس ماسه‌سنگ هستند. با توجه به رخنمون سازند بختیاری متشکل از کنگلومرا و سنگ ماسه در منطقه برتش که فاصله چندانی با محل ندارد و نیز در ارتفاعات دالپری در منطقه، تراکم بالای ابزارها و مواد خام موجود در این محدوده و وجود قطعات دارای کورتکس در محوطه، به نظر می‌رسد که احتمالاً از این محل به عنوان محل ساخت ابزارها نیز استفاده شده باشد. در مجموع از تعداد ۱۹۵ قطعه دست‌ساخته سنگی، ۵۸ مورد دارای پوسته (کورتکس) هستند که نزدیک به ۳۰ درصد آن را شامل می‌شود.

در کنار یافته‌های فرهنگی دوران پارینه‌سنگی، شواهد اندکی از دوران مس و سنگ و تاریخی نیز از سطح محوطه به دست آمد. طی دوره مس و سنگ میانی در مناطق مرتفع هم‌چون زاگرس، شاهد شکوفایی سبک زندگی کوچ‌نشینی هستیم (Abdi, 2003). شواهد بسیار اندکی مانند قطعات سفال دوران مس و سنگ نشان می‌دهد که این بخش از شهرستان دهلران از دوران مس و سنگ تا به امروز پذیرای گله‌های دام کوچ‌روها بوده و هست.

هم‌چنین تحلیل و تشخیص کاربری دقیق تنها بنای قابل توجه در محوطه نیز با مشکلاتی روبروست، از جمله پلان این بنا چندضلعی و به صورت فضایی کاملاً محصور با تنها یک ورودی کوچک در دیوار جنوبی است و سبک ساخت و

منابع

۱. خسروزاده، علیرضا و عالی، ابوالفضل، ۱۳۸۳، توصیف، طبقه‌بندی و تحلیل گونه‌شناختی سفال‌های دوران اشکانی و ساسانی منطقه ماهنشان (زنجان)، مجموعه مقالات همایش بین‌المللی باستان‌شناسی ایران: حوزه شمال غرب، به‌کوشش مسعود آذرنوش، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری، پژوهشکده باستان‌شناسی، صص ۴۵-۷۰.
۲. دارابی، ۱۳۹۶، گزارش لایه‌نگاری و گاه‌نگاری تپه علی‌کش، دهلران، آرشیو اداره کل میراث فرهنگی استان ایلام، ایلام.
۳. زینی‌وند، محسن، ۱۳۹۵، گزارش مطالعه تاریخی - فرهنگی و بررسی‌های باستان‌شناسی در محدوده طرح گرمسیری، قطعه ۲۲، دشت دهلران، مرکز اسناد پژوهشکده باستان‌شناسی، تهران.
۴. سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، ۱۳۸۴، فرهنگ جغرافیایی رودهای کشور، جلد ۴، حوزه آبریز خلیج فارس و دریای عمان، انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح، تهران.
۵. سراقی، نعمت‌اله، ۱۳۸۹، گزارش فصل پنجم بررسی و شناسایی دشت دهلران، بخش دشت عباس، آرشیو اداره کل میراث فرهنگی استان ایلام، ایلام.
۶. صیدمرادی، زهره، ۱۳۸۹، گزارش فصل ششم بررسی و شناسایی دشت دهلران، بخش اناران، آرشیو اداره کل میراث فرهنگی استان ایلام، ایلام.
۷. مافی، فرزاد، بهنیا، علی و بهرام‌زاده، محمد، ۱۳۸۸، توصیف، طبقه‌بندی و گونه‌شناسی سفال دوره اشکانی، شهرستان قروه، پیام باستان‌شناسی، ۶ (۱۲)، صص ۸۵-۱۰۴.
۸. محمدی‌فر، یعقوب و مترجم، عباس، ۱۳۸۴، گزارش بررسی و شناسایی دشت دهلران، آرشیو اداره کل میراث فرهنگی استان ایلام، ایلام.
۹. مظاهری، خداکرم، ۱۳۸۸، گزارش بررسی و شناسایی باستان‌شناسی حوضه سد میمه، مرکز اسناد پژوهشکده باستان‌شناسی، تهران.
۱۰. ملک شه‌میرزادی، صادق، ۱۳۷۸، ایران در پیش از تاریخ، معاونت پژوهشی سازمان میراث فرهنگی کشور، تهران.
۱۱. موسوی، سید مهدی، حیدریان، محمود و باصفا، حسن، ۱۳۸۵، بررسی سفال‌های اشکانی و ساسانی شهرستان سنقر، گزارش‌های باستان‌شناسی (۸)، مجموعه مقالات همایش بین‌المللی باستان‌شناسی ایران: حوزه غرب، کرمانشاه، انتشارات پژوهشگاه میراث فرهنگی، تهران.
۱۲. نورالهی، روح‌اله، ۱۳۸۵، گزارش بررسی و شناسایی موسیان دشت دهلران، ایلام، آرشیو اداره کل میراث فرهنگی استان ایلام، ایلام.
۱۳. هورشید، شقایق، ۱۳۹۴، گزارش بررسی و شناسایی باستان‌شناختی شبکه زهکشی ۲۳ طرح سامانه گرمسیری (موسیان)، شهرستان دهلران، استان ایلام، مرکز اسناد پژوهشکده باستان‌شناسی، تهران.
۱۴. هورشید، شقایق و عباس‌نژاد سرستی، رحمت، ۱۳۹۷، پهنه پارینه سنگی دالپری دهلران، ایلام، مطالعات باستان‌شناسی پارسه، پیاپی ۳، صص ۷-۱۸.
۱۵. هول، فرانک، ۱۳۸۱، باستان‌شناسی غرب ایران، ترجمه زهرا باستی، انتشارات سمت، تهران.
16. Abdi, K., 2003, the early development of Pastoralism in the Central Zagros Mountains, *Journal of World Prehistory*, Vol. 17, No. 4, 395-448.
17. Alizadeh, A., 2008, *Chogha Mish II, the development of a prehistoric regional center in lowland Susiana, southwestern Iran*, the oriental institute of the university of Chicago.
18. Alizadeh, A., 2009, *Prehistoric mobile pastoralists in south-central and southwestern Iran, Nomads, in: Tribes, and the States in the Ancient Near East*, editrd by Jeffery Szuchman, the oriental institute of the university of Chicago, Oriental Institute Seminars, number 5.
19. Bar-Yosef, O., and Goren-Inbar, N., 1993, *The lithic assemblage of Ubeidiya: a lower Paleolithic in the Jordan Valley*, Jerusalem: Institute of Archaeology, Hebrew University of Jerusalem.
20. Biglari, F., Nokandeh, G., and Heydari, S., 2000, A Recent find of a Possible Lower Paleolithic Assemblage from the Foothills of the Zagros Mountains, *Antiquity*, 74: 749-750.

21. Biglari, F., and Shidrang, S., 2006, The Lower Paleolithic Occupation of Iran, *Near Eastern Archaeology*, 69(3-4):160-168.
22. Gautir, J., and Lamper, G., 1905, *Fouilles de moussian. Memories de la delegation en perse*, VIII: 59-148, ed Jacques de Morgan. Paris: Ernest Leroux.
23. Haerinck, E., and Overlae, B., 1996, The Chalcolithic Period Parchineh and Hakalan - Luristan Excavation Documents vol. I, *Acta Iranica*, 19, Peeters/Leuven.
24. Hole, F., Flannery, K. V., and Neely, J. A., 1969, (eds.), *Prehistory and Human Ecology of the Deh Luran Plain: An Early Village Sequence from Khuzestan, Iran*. Memoirs of the Museum of Anthropology 1, Ann Arbor: University of Michigan.
25. Hole, F., 1962, Archeological Survey and Excavation in Iran, 1961, *Science*, vol. 137, 6-524.
26. Mortensen, P., 1993, *Paleolithic and Epipaleolithic Sites in the Hulailan Valley, Northern Luristan*, In *The Paleolithic Prehistory of the Zagros-Taurus*, edited by D.I. Olszewsky and H.L.Dibble, 159-187, Philadelphia: University Museum Symposium Series, Volume 5, University of Pennsylvania.
27. Neely, J., 1969, *Preliminary Report on the Archaeological Survaey of the Deh Luran Region*, 1968-69, In Preliminary Reports of the Rice University. Project in Iran 1968-69 ed. By Frank Hole., 9-24. Houston: Rice University.
28. Solecki, R. S., 1963, Prehistory in Shanidar Valley, Northern Iraq, *Science*, vol. 139, 93-179.
29. Vahdati Nasab, H., Clark, G., and Torkamandi, S., 2013, Late Pleistocene dispersal corridors across the Iranian plateau: a case study from Mirak, a Middle Paleolithic site on the northern edge of the Iranian Central desert (Dasht-e Kavir). *Quaternary International*, 300: 267-81.
30. Whitecomb, D. S., 1985, *Before the roses and night tingales, excavations at Qasr-I Abu Nasr, old Shiraz*, the Metropolitan Museum of art, New York.
31. Wright, H. T., 1981, *An early town on the Deh Luran plain, excavation at tepe Farukhabad*, the university of Michigan.
32. Zeynivand, M., 2017, An Acheulean biface from the Deh Luran Plain, Iran, *Antiquity*, 91, 1-5.